

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИН- НОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Збірник наукових статей
Випуск XXII

м. Івано-Франківськ, 2010

СУДОВА СИСТЕМА В ГАЛИЧИНІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ

УДК 342.56(019)

За сучасних умов зростає роль наукових досліджень історії формування та органів управління та судової системи України. Адже органи влади відіграють вирішальну роль у правовому забезпеченні та захисті прав і свобод людини і громадянина. Великий інтерес, зокрема, становить науковий аналіз досвіду формування органів управління та судової системи у Галичині в складі Австро-Угорщини.

Метою наукової статті є вивчення і врахування цього досвіду з метою вироблення нових принципових підходів до вирішення проблем, що виникають у процесі здійснення політичної та судової реформи в сучасній Україні.

У 1867 р. багатонаціональна Австрія перетворилася на дуалістичну монархію, яка складалася з двох держав - Австрії та Угорщини. Перша разом з Галичиною та іншими землями, що входили до її складу, стала називатися Цислейтанією, а друга - Транслейтанією. Це пояснювалося тим, що імперія Габсбургів була поділена на дві частини по річці Лейта.

За Конституцією 1867 р. в Австрії було створено триступеневу систему судів: повітові, окружні (крайові), вищі крайові суди.

Повітові суди були судами першої інстанції і діяли у складі одного (повітові) або трьох суддів (повітові колегіальні). Повітові суди розглядали цивільні справи і справи про проступки, а повітові колегіальні - деякі цивільні справи і справи про злочини, які не були підсудні судам присяжних. Дія цих судів поширювалась на декілька судових повітів, які входили до складу того або іншого адміністративного повіту.

Крайові суди як перша інстанція розглядали важливі цивільні справи. На території Галичини налічувалось дев'ять таких, судів. Вони виступали також як суди другої інстанції при розгляді справ, вирішених повітовими і повітовими колегіальними судами. Очолював крайовий суд президент. До його складу входили президенти сенатів (колегій), радники та технічні працівники.

Для всієї Галичини і Буковини один вищий крайовий суд було створено у Львові. Він був другою інстанцією для крайових і третьою та останньою для повітових судів, але лише у цивільних справах. Найвищою судовою інстанцією для всієї держави був Верховних судовий і касаційний трибунал у Відні, створений цісарським патентом від 7 серпня 1850 р.

З часом кількість судових округів дещо скоротилася. В 1912р. в Галичині було 190 повітових судів, у тому числі 119 у Східній і 71 в Західній. Всі цивільні справи і дрібні кримінальні справи розглядалися судьями одноособово. Кожний повітовий суд поділявся на цивільний і кримінальний відділи. Рішення суду в цивільних справах виконувались так званим ексекуційним підвідділом [12; с.533].

Крайові суди, які відповідали окружним, залишились лише у Львові та Кракові. Окружні суди (їх було в Галичині спочатку дев'ять, а пізніше - 15) виступали як суди першої інстанції при розгляді деяких цивільних (визнання особи померлою, усиновлення, торгівельні та вексельні спори тощо) і кримінальних справ, пов'язаних з тяжкими злочинами.

На початку ХХ ст. у Галичині існували два вищі крайові суди - у Львові та Кракові. До складу Львівського, вищого крайового суду входило десять окружних судів (Бережанський, Золочівський, Коломийський, Перемишльський, Самбірський, Станіславський, Стрийський, Сяноцький, Тернопільський і Чортківський), а до складу Краківського - п'ять (Валовицький, Жешувський, Ново-Сандецький, Тарновський і Ясловський). У Львові та Кракові поряд з вищими крайовими судами діяли на правах окружних крайові суди, яким були (підпорядковані повітові суди усіх адміністративних повітів краю.

Львівський Вищий крайовий суд напередодні Першої світової війни поділявся на сім сенатів, кожний з яких обслуговував як вища інстанція конкретні окружні суди (окремо у цивільних і кримінальних справах). Кожний сенат мав свого голову, двох заступників, чотирьох членів і чотирьох їх заступників. Крім того у ньому існували сенат, який займався кадровими питаннями, і два дисциплінарні сенати. Один з них розглядав дисциплінарні справи суддів, а другий - технічних працівників судів. Канцелярію цього суду очолював її директор.

Найвищою судовою інстанцією в державі був, як і до 1852 р., Верховний судовий і касаційний трибунал у Відні. Він складався з першого

президента, посада якого прирівнювалась до посади міністра, другого президента, п'яти президентів сенатів і 48 суддів.

Остаточне відокремлення суду від адміністрації здійснила Конституція Австрії 1867 р. Згідно зі ст. 14 цього закону судова і адміністративна функції відокремлювалися на всіх стадіях судочинства, а ст. 11 відновила суди присяжних[40;с.401]. Практично вони були організовані Законом від 9 березня 1869 р. для розгляду справ про злочини і проступки, вчинені працівниками друкованих органів. Кримінально-процесуальний кодекс 1873 р. розширив компетенцію судів присяжних і відніс до їх підсудності 22 види тяжких злочинів, вчинення яких загрожувало позбавленням волі строком не менше як п'ять років, а також дев'ять злочинів і два проступки політичного характеру. Суд присяжних складався з суддів сенату крайового суду і 12 присяжних засідателів. Останні виносили вердикт про вину, а судді визначали міру покарання. Списки присяжних засідателів щорічно складалися адміністративними органами. До них включалися особи, які відповідали вимогам майнового, вікового та освітнього цenzів. Суд шляхом жеребкування обирав потрібну йому для розгляду конкретної справи кількість присяжних.

Для військовослужбовців існували військові суди трьох інстанцій -військовий суд, Вищий військовий суд і Верховний військовий трибунал. До 1912р. ці суди розглядали справи на підставі застарілого й суворого кримінального кодексу 1768 р., прийнятого за часів правління Марії Терезії. Цей факт справедливо критикував з трибуни австрійського рейхсрату депутат І.Дашинський, назвавши його ганьбою і відвертим скандалом. Ось як він характеризував військовий судовий процес: «Справа розглядається у відсутності обвинуваченого. Обвинувачений не бачить суддів, не бачить свідків... А судді також не бачать свідків, не мають перед собою найважливіших доказів, не мають перед собою живих людей, а лише їх покази... Це - негідна комедія, а не правовий процес, оскільки в ньому цілком виключена гласність. Все покрито таємницею, що пильно охороняється, а в цій атмосфері таємниці той є сильніший, хто має владу; не правда, а забаганки власть імущих дуже часто, на жаль, надто часто, вирішують в нашому військовому судочинстві» [18; с. 48].

Військові суди жорстоко розправлялися з будь-якими порушеннями з боку солдатської маси і поблажливо ставились до осіб начальницького складу. Так, у Перемишлі в 1901 р. військовий суд засудив рядового Л.Маргеля до п'яти місяців позбавлення волі за одержання «забороненого» листа від приятеля з Америки, в якому той писав про соціал-демократичний рух. Водночас до капрала 8-го драгунського полку, розташованого в Долині, П.Мадараша за побиття солдата, від якого той помер, було застосовано покарання у вигляді тримісячного арешту.

Розповідаючи про нестерпні відносини в австрійській армії та військової юстиції, зазначений вище депутат наводив факти, коли лише у Перемишльському 10-му корпусі в 1901 р. внаслідок систематичного приниження їх людської гідності понад 80 солдатів і 12 офіцерів покінчили життя самогубством, більш як 40 осіб збожеволіли, а 725 солдатів військовий суд засудив до різних мір покарання.

Торгівельні спори розглядали торговельні суди у Відні, Празі та Трієсті (останній іменувався торговельним і морським судом). Спірні питання між підприємцями і робітниками, а також робітниками одного підприємства вирішували промислові суди, засновані в 1896 р., лише в деяких містах (в Галичині - у Львові та Кракові). У Дрогобичі діяв третейський суд кас взаємодопомоги гірничих товариств. Цивільні справи між австрійськими та угорськими підданими за кордоном в першій інстанції розглядали австрійські консулати як консульські суди.

Незважаючи на існування в Галичині досить великої кількості судів, професор Львівського університету Ф.Буяк скаржився, що з урахуванням кількості населення і потреб цього краю їх замало. Свій висновок він обґрунтовував такими цифровими даними. В окрузі Краківського вищого крайового суду один повітовий суд обслуговував в середньому 36 тис. осіб, які проживали на території площею 335 кв. км, а в окрузі Львівського - 41 тис. осіб, котрі проживали на території площею 485 кв. км, тоді як в Австрії на один повітовий суд припадало 27 тис. осіб, які проживали на території площею 311 кв. км.[24,с.138]

Постановка даного питання не була новою. Ще в 1901 р. на сесії австрійського рейхсрату точилися дебати з цього приводу. Виступаючі наводили цифрові дані на обґрунтування необхідності розширення мережі судів у Галичині. За їхніми підрахунками, в усій Австрії діяло 940 повітових судів, які розглядали спори 23 076 гмін (общин). В Галичині у той час було 185 повітових судів, які обслуговували 6240 гмін. Один повітовий суд припадав на 25 гмін (27 773 чол.) в Австрії, на 34 гміни (39 435 чол.) в Галичині і на 20 гмін (42 936 чол.) на Буковині. Щодо судів другої інстанції, то в усій державі кожний з них обслуговував 367 708, а в Галичині - 455 971 чол. Депутати вимагали створення в Галичині 33 нових повітових судів (в Західній - 15 і у Східній - 18) та семи окружних (в Західній - чотирьох і в Східній - трьох). Ця вимога протягом перших років ХХ ст. частково була задоволена, оскільки представники заможних верств населення були зацікавлені в судовому захисті своїх інтересів[20,с.32]

У 1908 р. у Східній Галичині 63,8% суддів були поляками і 31,8% українцями. Але останні допускалися до роботи переважно в судах нижчих інстанцій.[24,с.139]

Поза загальною судовою системою знаходився створений у 1867 р. Імперський суд, який розглядав спори між австрійськими країями і справи з питань публічного права. Цей суд складався з президента, його заступника, 12 членів і чотирьох їх заступників. Усі вони призначалися імператором довічно за поданням рейхсрату.

У 1914 р. було поставлено питання про заснування в Галичині крайового адміністративного трибуналу. На розгляд крайового сейму було подано навіть регламент трибуналу, який визначав його склад, компетенцію і порядок діяльності. Однак до його затвердження справа не дійшла.

Особливе становище в судовій системі займав Верховний маршалківський суд на чолі з великим придворним маршалком, який розглядав справи, пов'язані з членами панівної династії, за винятком імператора. Другою інстанцією для нього був Вищий крайовий суд у Відні, а останньою - Верховний судовий і касаційний трибунал.

Конституційний закон про судову владу від 21 грудня 1867 р. встановив, що організація і компетенція судів мають визначатися окремими законами. Всі судді проголошувались незалежними. Вони призначалися імператором довічно. Суддею міг бути австрійський громадянин чоловічої статі, який мав вищу юридичну освіту і стаж практичної роботи не менше трьох років, успішно склав письмовий і усний іспити. Комісії з приймання іспитів створювалися щорічно міністром юстиції при кожному Вищому крайовому суді. До їх складу входили професори юридичних факультетів і найбільш кваліфіковані практичні працівники. Судді могли бути звільнені з посади у випадках, передбачених законом, і на підставі правильно постановленого судового рішення. Вони могли бути тимчасово відсторонені від посади за наказом голови суду або за рішенням вищої судової інстанції. Усі працівники судів були зобов'язані складати присягу і неухильно додержувати конституційних законів. Судочинство як у цивільних, так і в кримінальних справах здійснювалося публічно. Передбачалася подача скарг з кримінальних справ. Право амністії надавалося імператору. Він також мав право пом'якшити покарання, застосовані судом.

Отже, на території Галичини й інших українських земель, що входили до складу Австро-Угорщини, функціонувала розвинута система судових органів, яка мала певні демократичні ознаки, зокрема такі як колегіальний, публічний і гласний розгляд справ. Однак серед суддів було мало українців, судочинство велося не українською, а польською мовою. Причому, у деяких випадках обмежувались, а іноді грубо порушувались права українського населення, яке проти своєї волі перебувало у складі Австро-Угорської імперії.

1. Історія держави і права України. Академічний курс. У 2-х томах / За ред. Тація

- В.Я.- К.: Ін Юре, 2000. – Том 1.
2. Кульчицький В.С., Тищик Б.Й. Історія держави і права. – К.: Атака, 2001. – 320с.
 3. Кульчицький В.С. Державний лад і право в Галичині (в другій половині ХІХ – на початку ХХст.). – Львів, 1965.
 4. Кульчицький В.С. Органи державного управління Галичиною за конституцією 1867 р. // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Львів., 1966.
 5. Кульчицький В., Бойко І. Система судових органів Галичини у складі Австро-Угорщини // Право України. – 2001. - №11. – с.137-139.
 6. Мікула О. Апарат управління Галичиною і Буковиною за австрійською Конституцією 1867 року // Право України. – 2002. - №5 – с.140-142.
 7. Полонська-Василенко Н. Історія України: У 2 т. – К., 1992. – Т.1.

Присташ Л.Т.

СУДОВА СИСТЕМА В ГАЛИЧИНІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРЩИНИ

Дана стаття спрямована на науковий аналіз досвіду формування органів управління та судової системи у Галичині в складі Австро-Угорщини. Метою наукової статті є вивчення і врахування цього досвіду з метою вироблення нових принципів підходів до вирішення проблем, що виникають у процесі здійснення політичної та судової реформи в сучасній Україні.

Ключові слова: повітовий суд, Імперський суд, Верховний маршалківський суд, Вищий крайовий суд, Верховний судовий і касаційний трибунал.

Присташ Л.Т.

СУДЕБНАЯ СИСТЕМА В ГАЛИЧИНЕ В СОСТАВЕ АВСТРО-ВЕНГРИИ

Данная статья направлена на научный анализ опыта формирования органов управления и судебной системы в Галичине в составе Австро-Венгрии. Целью научной статьи является изучение и учет этого опыта с целью выработки новых принципиальных подходов к решению проблем, которые возникают в процессе осуществления политической и судебной реформы в современной Украине.

Ключевые слова: уездный суд, Имперский суд, Верховный маршалкивский суд, Высший краевой суд, Верховный судебный и кассационный трибунал.

Prystash L.T.

THE JUDICIAL SYSTEM OF GALICIA UNDER AUSTRO-HUNGARIAN

The judicial system of Galicia during that period of time is studied and analyzed. And the study and consideration of this Galicia experience has an aim to develop new approaches in solution of problems which appear in the process of political and judicial reform in Ukraine.

Keywords: Galicia, judicial system, political and judicial reform.